

ארבע לשונות

עיונים של ספרות בלשון המשכילים על פי "המאסף"

בעז שכביץ

(א) הלשון הרבנית, לשונם של מי שעסקו בה לכה במאות השנים שקדמו לתקופה הנידונית. סימניה של לשון רבנית זו הם²: אוצר מליה רב בו היסוד המאוחר — שמן התלמוד ולאחריו — ומעורבים בו לשונות ארמיים במספר עצום — במלים, במונחים ובמאמרות. יש בה מעט לשון נות שמן המקרא, בייחוד במובאות, המורפולוגי יה שלה מורפולוגיה של לשון התלמוד היא ב- רובה; התחביר שלה של לשון התלמוד הוא ב- עיקרו, ואתה מוצא בה דפוסי דיון הלכיים מרו- בים שבעברית ובארמית, קיצורי לשון, ראשי- תיבות ומונחים מורכבים.

הרושם שהיא עושה — שהיא מרושלת, מופ- קרת כמעט, בדקדוקה: יש בה אנארכיה בשי- מוש הסימיות העבריות והארמיות, בהתאמת הי- חידות — השם, הכינוי, התואר והפועל — וכן ב- מין, במספר ובשימוש ה"א-היידוע, היא דומה כז- רם שוטף של הרצאת דברים קצרה, מצומצמת ו- דחוסה, שחמריה בעיקרם הם דפוסי המשא-ומתן שבתלמוד ובספרות ההלכה, אין היא מנסה כלל לסעף את הכתוב, או לערכו בחזותו החיצונה על פי דפוסיים של מבנה. היא דומה מאוד לדברים שבעל-פה, שאומרים החכמים בשעת משאם ומ- תנם. (והרי יש סוברים³ שלשון המשנה והתל- מוד עצמה אינה אלא כמין סטנוגרמה של אותו משא-ומתן).

הבא למדוד דברים שבלשון זו במידה של ספ- רות — ואפילו אולי אסור לעשות כן בדברים שהם מרוחקים כל כך מן הספרות במשמעותה המ- צומצמת — רואה בהם שהם קצרים עד כדי קי-

אנו מורגלים אצל דברים רחבים וכוללים שב- דברי חוקרי ספרותה של תקופת ההשכלה, שהם דנים את כתיבתם של המשכילים כולה כאילו היתה כתיבה אחת¹ ורואים לה גנאי — את המלי- צה שבה. נראה שעל פי הרוב דיברו הללו בספ- רות היפה בלבד, בלא לבדוק עניין זה בשאר מיני כתיבה שבפרוזה של ההשכלה, לפי שמני- תוחם של כרכים אחדים של 'המאספים' אתה למד שלא לשון אחת יש לה לפרוזה של ההשכלה, אלא — כשבדקים את הדברים לפרטיהם — אר- בע לשונות יש לה: לשון רבנית; לשון בני תי- בון; "לשון המשכילים"; לשון "סינתטית".

¹ המדובר בחוקרי הספרות. מן הבלשנים עמדו יותר על האמת. ראה דרך משל את דברי מ"ב שגידר להלן (עמ' 13), 'וח' רבין — תולדות הלשון, תש"ך, ע' 74. אמנם לפעמים אף חוקרי הספרות מעירים שאין הדבר כך (י קלוזנר, ההסטוריה של הספרות העברית החדשה, תש"ב, כ' א, ע' 173-4; פ' לחובר, תולדות הספרות החדשה, תשי"א, כ"א, ע' 86 ובעיקר ח"ג שפירא: "לשונו של ויזל (ולא רק שלו אלא של ההשכלה בכלל) אינה בשום פנים ואופן תנכית, כשם שרבים וכן שר- נים נוהגים לקבוע עד אורו של היום הזה, אלא יצירה חדשה על יסודו של התנ"ך. רבה הגנה כמובן הניקה בספר הספרים, אבל הרבה והרבה יסודות תנכיים נת- קפתו ופנו מקום ליסודות אחרים, מהם חדושי-פנים ומהם אסופי חז" — מאירופה ולשונותיה". "תולדות הספרות העברית החדשה", תרצ"ט, ע' 210). אך מיד הם חוזרים ומדברים כאילו כל כולה לשון מקרא, מלי- צה וכו', ואפילו ח"ג שפירא עצמו חוטא: "אמנם הספרות מביאה התנגדות זו לידי גלוי בהתאם לעצ- מותה המיוחדת, עם שהיא גוזרת על הסגנון והלשון התלמודי לכל יראה ולכל ימצא" "אין סטייתה, הוה אומר, של הספרות העברית החדשה מלשון התלמוד, אלא גילוי מיוחד של ההתנגדות ההשכלית לתלמוד", שם, ע' 45. במקום שאין הדברים עומדים, והחוקר רר- אה בעליל שעשו שימוש גם בלשון שאינה מקראית, הוא רואה בכך 'בין הזמנים' — עדיין לא נעשתה הלשון מקראית כולה, ויש בה, כביכול, סיגים (קלוזנר, שם, ע' 173). קלוזנר רואה מליצה, דרך משל, אף ב'משא בערב' של רומנלי (שם, ע' 314), והרי זה לשונו נקיה ממליצה כמעט לגמרי.

² ראה דרך משל את הרוגמה שלהלן, בע' 240, מובאה ב' והשווה — שוב דרך משל — ללשונו של ר' יחזקאל לנדא ביציון לנפש חיה, 1784, ודומיה.

³ ראה מ"צ סגל, דקדוק לשון המשנה, תרצ"ו, ע' 5 וראה כיצד מתאר לשון זאת בנדויד בספרו, ע' 164.

ההיגיון. (בלשונם של התיבונים נאמר שהיא ראשונה שנכנס בה הדיון המפשט אל העברית, כי לאמתו של דבר היא הראשונה שפתחה פתח לעי-סוק שיטתי בפילוסופיה ובמדעים).

בלשון זו משתמשים המשכילים כשהנושא שהם דנים בו עניינו בתחום זה של הפילוסופיה וה-מדעים.⁶

(ג) הלשון השלישית היא 'לשון המשכילים' במשמעות הגנאי שנתנו במלה זו.

סימניה הם: באוצר מליה היא שבה שיבה פוריסטית אל לשון המקרא; אף במורפולוגיה שלה כן; ואף בתחביר ובשימוש הלשון שלה כן.

בכול נשתדלו כותביה לחקות את התנ"ך, וא-פילו אין לשונם לשון מקרא טהורה כפי שיש נוהגים לחשוב, היא מבקשת להידמות אליה בכול. מן הערוב ומחוסר הזהירות שבשימוש הלשוניות האחרות אין בה אלא שמץ בלבד, אבל אף מן הקיצור ומן הדיוק ומן הפשטות שבהן אין בה, והיא מחבבת מלים שאין להן אח במק-רא וצורות לשון נדירות.

לשון זו שלטה על פי הרוב בשירה ובסיפור, והיא מצויה אף בשאר מיני הפרוזה. היא היא שהיו מי שחשביה הלשון האחת של המשכילים.

בראייה של ספרות אפשר לדבר בה הרבה, ורב הדברים לגנאי הם: בדרך כלל אינה אלא מעשה פסיפס של מובאות שמן המקרא, פסוקים ושברי פסוקים. היא מקושטת הרבה, עמוסה תמונות-לשון, חזרנית ורמזנית (אלוסיבית). קצבה פע-מים הרבה הוא קצב דבריהם של הנביאים, והיא משופעת בתקבולות. כיון שהיא מעוטת מלים, עתיקה ופואמטית, מי שבאו לעשות בה שימוש לצרכיה של העת החדשה פעמים הרבה נמצאה להם בהכרח עקפנית, מגופחת ורבת פתוס וב-תוס. אפילו בשירה כשלונה מרובה מהצלחתה;

צוניות; שהם נסמכים הרבה בידיעה העמוקה שידוע הקורא במקורות ההלכה (עד כדי כך שמי שאינו בקי בהם אינו עשוי להבין אה הכתוב); שקצבם — משום קיצורם של המאמרות ומשום שאינם מפוסקים אלא הם הולכים ונמשכים — הוא קצב סטאקאטו עצבני; ואפילו ההדיוט ומי שנתחנך בבית מדרשו של המערב יראום מבולב-לים וחסרים — הרי הם מדויקים למדי ועושים שליחותם על פי דרכם שלהם.

לשון זו, שנראה בה שהיא מיטיבה לסמל את הדרוש בחיי היהודים שבגולה ואת צרכיהם בת-קופה שקדמה לאמאנציפאציה, הזעימו לה המש-כילים פנים ובזו לה וביקשו לסלקה או לתקנה בשעה שניסו לעשות את היהודי אדם בצאתו, אירופי שנימוסיו מתוקנים ודרכיו סדורים ומע-שיו נעשים בנחת ובחן. ואף על פי כן אתה מו-צא לשון זו אף בכתיבתם שלהם. אמנם שימושה מועט ביותר, והם נזקקים לה רק בשעה שהם דנים בעניינים של הלכה דיון שכדרך המסורת.⁴

(ב) הלשון השניה היא לשונם של בני תיבון. סימניה הם: אוצר מליה רב בו מאוד היסוד המאוחר, ומרובים בו המונחים שניתרגמו תר-גום-שאלה מן הערבית בלא שניסה בעל התר-גום להעמיד את הדברים במלים שמשמעותן המ-קורית קרובה אל המבוקש או מרמזת עליו; המורפולוגיה שלה קרובה לזו של המקראית; בתחביר אתה מוצא הרבה מאותו תרגום-שאי-לה — שימושי לשון שבערבית נעתקו כצורתם במקורם, על פי דרכם בלשונם, ולא על דרך העברית.⁵

בראייה של ספרות נראים הדברים, בעיקר מ-שום התחביר שלהם, קשיחים ונטולי חן; אבל בשעה שאדם מתרגל אצלם הוא מוצא בהם מ-יות של שבח — הקיצור והדיוק והסדר שעל פי

⁴ ראה, דרך משל, את הקטע שבדוגמה המובאת בעמוד 240, מובאה ב', ואת לשון תשובתו של א"ל, המשיב על 'השאלה בדבר האינאקולאציה' ב'מאסף' לשתי התקו-פות הראשונות משנת התקמ"ח, 1788, תשרי, ע' ב'.
⁵ אין צריך לומר כמה מוזרים נראים הדברים בכתיבת המשכילים, שלא הם ולא אבותיהם ולא אבות אבותיהם עד כמה מאות שנים לא ידעו ערבית כלל.

⁶ ראה, דרך משל, המאסף, תקמ"ד, 1862, במאמרו של וולף דסאו על מציאות הבורא, ע' ר"א.

⁷ על פי החוקרים אין בלשון המקרא אלא 5642 מלים. ראה — Otto Jespersen, The Growth and Struc- ture of the English Language, 1943, p. 200

קה לשון המקרא — בתקופת ההשכלה התגבר הפוריות המקראי; היו אז כאלה, שהיו מת-אמצים לכתוב גם פרוזה בלשון מחקה למק-רא. אכן גם בתקופה הזאת לא חדלו רבים לכתוב בלשון הספרותית.

באמצע תקופת ההשכלה בראשית המאה הש-מונה עשרה לחורבן הבה"ש החלו סופרים בעלי הגיון בריא ופשוט להרגיש, כי הלשון המקראית אינה מספקת כיום גם לשירה ומ-ליצה, כי אי אפשר להביע בה את הרעיון ברור ומדויק; היא מוכרחת לצמצמו וללחצו במסגרת אוצר המלים המקראי מזמן שלפני יותר מאלפיים שנה. שמושגינו וטעמנו נשתנו מאז תכלית שינוי, והכותב מוכרח להביע מח-שבותיו לא כרצונו הוא, אלא לפי מידת חומר הלשון המקראית. ביחוד החלו להרגיש את הזרות ואי-הטבעיות בשימוש ו-ההיפוך וב-שימוש בצורת העתיד לעבר ולהווה נמשכים ונשנים והכירו, כי סימון הזמנים בספרות המשנה הוא טוב ומתאים לזמננו יותר משל המקראי. כמו כן מצאו בספרות התלמוד הר-בה חמרי לשון מתאימים לזמננו מאד. — — הוכחותיו של סטאנוב מצאו און קשבת, ורבים החלו להשתמש בחמרי הלשון של ספ-רות המשנה".

בנדוד¹⁰ אינו רואה בלשון התפלה, למשל, סינתיזה, אלא עירוב ששטף הרגשות הדתיים מאפיל עליו אך אינו מסלקו. בלשון הפרשנים הוא רואה דובר המובן מאליו שהם נוטים ללשון חכמים משום העניין שהם עוסקים בו, ובכתבי הפיטנים — מליצות של מקרא. בכתבי הרבנים ובעברית של הפנסקאות אינו מוצא סגנון מסוים אלא "אסוציאציות לשוניות לכל רעיון ולכל בדל מחשבה". ובכתביה המדעית — בבואה לערבית.

בדבריו הוא חולק על מה שאומר שניידר¹¹ במאמרו "הלשון העברית הספרותית", ומסביר את

בפרוזה — פעמים הרבה קשה לקורא בן-ימינו לעמוד בה. כיצד העמידו יסודות אלו עצמם, שג-דולי משורריו שבכל הדורות עשו בהם שימוש, ספרות של ממש — זו שאלה הצריכה עיון ל-עצמה.

(ד) הלשון הרביעית היא הלשון המעורבת, הו-רתה של לשוננו שלנו, אותה לשון שרבים מכנים אותה ה'סינתטית'".

סימניה הם: אוצר מליה שאוב מכל מקורות הלשון והוא מעורב, ועמו אף מלים-שאלות מן הלעזים; המורפולוגיה שלה עיקרה כבלשון המק-רא ומקצתה כבלשונות האחרות שמנינו; התח-ביר שלה ושימושי הלשון שבה כדרך לשון המק-רא וכדרך הלשונות האחרות כאחד.

עניין זה של סינתטיות עניין קשה הוא, שמן לשון 'סינתזה' אתה שומע תרכובת ולא תערו-בת, מעשה מקשה ולא צירוף של יסודות שונים בזה ליד זה. מהו המעמיד את הסינתיזה בלשון זו? האם באמת יש בה הרכבת יסודות ולא עי-רובם בלבד?

מדרכי בצלאל שניידר אומר⁸:

"אך צריך להודות, כי גם בלי כללים ומדות רק על פי הרגילות בספרות העברית ובהדג-שת מדת הצורך והיפוי, עבד ונתפתח אצל ה-חכמים והסופרים שחוננו בכשרון אמתי, סג-נון יפה ועשיר, גמיש וצירוי, הסופג בקרבו את כל עושר התמונות, הביטויים, אופני הד-בור ושימושי הלשון מכל הספרות, העתיקה והמאוחרת והחדשה, שיש בהם צורך להרצ-את הרעיונות והסברתם ביתר בהירות וב-הבלטה, ובכל זאת הנהו סגנון עברי טוב ונ-כון ואינו נופל מסגנון הכתובים האחרונים והמשניות והברייתות העתיקות".

ועוד⁹:

"כך הלכה הלשון העברית והתפתחה עד תקו-פת ההשכלה בשני סגנונים: בסגנון פרוז-אי — הלשון הספרותית, ובסגנון מליצתי מח-

¹⁰ אבא בנדוד (פאירשטיין), לשון המקרא או לשון חכ-מים, תשי"א, ע' 160 ואילך.

¹¹ שם, ע' 161. מאמרו של שניידר נדפס בשני המשכים בלשוננו ו-ז.

⁸ תורת הלשון בהתפתחותה, תרפ"ה, הרצאה שניה, ע' 54.

⁹ שם, כרך שני, ת"ש, ע' 29.

כך הקורא מוצא שימוש לשון שאינו כדרך לשון ימינו ושוב אין הדברים דומים.

אי אפשר לנו לאמר שאכן ארבע לשונות מובחנות הקות ומוגדרות כאן, לפי שרק לעתים רחוקות אתה מוצא אותן בשלמותן. על פי הרוב מעורבות הן זו בזו (להוציא את הלשון הרביעית, היא "לשון המשכילים", ואף היא, כאמור, אינה נקייה מן העירוב לגמרי) ואנו מכנים אותן לשון זו או לשון זו לקטעייהן, לפי עיקר הכתוב ולפי היסוד המתגבר בכל מקום.

מן העיון בכרכי 'המאסף' נראה שהכותבים נקטו לשון זו או זו בדרך כלל על פי מה שהיה נושא הדיבור. נראה שראו לכל נושא לשון הייפה לו. אלא שאין כאן ראייה שביודעים, כמין תפישה של נימוסין, decorum, שהיו הכותבים בלשונות העולם ניוונים ממנה מימים קדמונים ועד למאה הי"ט¹⁴, ששם היו הדברים ברורים ומסויגים ומקובלים, והכל יודעים שמטעמים של אסתטיקה ושל ריטוריקה נאה לעניין פלוני לשון פלונית דווקא. כאן לא היו הדברים מקובלים וקבועים כלל, ולא הורה אדם מה לשון יפה לעניין זה ולעניין זה¹⁵, והראייה — שעירבו במקום אחד ובעניין אחד לשון בשאינה מינה, והעמידו שטעמו לשונות. אלא מין זיהוי היה כאן, שזיהו הכותבים את עצמם בדרכי כתיבה שונים שנהגו בישראל לתקופותיהם. לפרקים רחוקים, כשהיה העניין עניין של הלכה או אף עניין של פירוש המקראות, הלכו אצל לשון המשא־ומתן שבמקור רות, ובדרך הטבע עשו כן. כשהיה לדברים טעם של עיון פילוסופי או מדעי, הלכו בדרך הטבע אצל לשון המדע והעיון של ימי הביניים, שהרי ממקורותיה¹⁶ שאבו המשכילים ראשונה מה שהידיעו במדעים ובפילוסופיה, ומה שלמדו אחר

חוסר הסינתטיות בחוססר חיות טבעית ללשון, שהעברית נעשתה לשון יחידים ולא לשון ציבור ולא שלמו בה תהליכי הדיבור שבלשון ציבור, אלא כל אחד העמיד "בליל לעצמו". הוא טוען שעד היום לא נפתר סבך הבעיות וכולן עוֹדן עומדות במקומן.

נראה שלא לגמרי הצדק עמו. עיקרה של סינתטיזם, כמו שמבחינן בנדויד עצמו בכמה מקומות — בפעולת הבחירה והבידול שבהבחנה: ולשון זו, אפילו לא הגיעה לידי סינתטיזם מלאה עד היום הזה, ועדיין מרובים בה הדרכים שהם פרטיים לכותבים שונים, נוטה היא לסינתטיזם, לפי שאינה היא בוחרת ומבדלת. שוב אינה משתמשת בכל מקום בכל האפשרויות הנתונות לה מן הלשונות השונות, והמרכבה משובת, אלא היא בוחרת ועושה לה קבע בעניינים שונים ואף מבדלת בין שימושיים שונים לצרכים שונים.

לשון זו הכותבים בה מטריחים עצמם הרבה שתהיה סדורה וברורה והגיגית ומתרחקים מן הקיצוניות ומן היוצאים מן הכלל, ואף על פי כן יש בה מה שהוא מסימי כל הלשונות שמנינו למעלה. דמינה כלשון הסיודור וכלשון כמה מפרשי שים שמימי הבינים¹², ונראה בה שאינה חידוש גמור כלל, אלא שבתקופה הנידונית היא מתעצמת ומתגבשת והולכת ונעשית כלי של ממש לשימוש של הכותבים.

מצד הרושם שהיא עושה על הקורא, עיקר שבה — שהיא דומה מאוד ללשון הנוהגת בכתיבת העיון של ימינו¹⁸. פעמים הרבה כמעט אין הקורא נתקל בדרך קריאתו מהלך שורות מספר, והדברים דומים עליו כאילו נכתבו היום ביד סופר מביין. אמנם רושם זה אינו עומד, לפי שמיד לאחר

¹⁴ ראה ערך decorum במלונן של J. Shipley. וראה את דברי ח"ג שפירא, שם, ע' 89.

¹⁵ שאפילו היו משכילים ששקלו את הכתיבה במאזני האסתטיקה ואף התווכחו על טיבה של לשון זו ועל המותר והאסור בה, לא היתה להם בדעתם אלא לשון אחת ראויה, ולא מצאתי שהורו לשונות אחדות כל אחת במקומה היפה לה.

¹⁶ ראה, דרך משל, לחובר, שם, א' ע' 86.

¹² ראה ש' הלקין, מבוא לסיפורת העברית (רשימות לפי הרצאותיו) ירושלים, מפעל השכפול, תש"ה, ע' 281.

¹⁸ בדברי אלה נתתי, כמובן, עליונים למטה ותחתונים למעלה, שהרי לשון זו עצמה היא שנעשתה לשון העיון הנוהגת היום, אלא שהלומד סגנון על פי דרכנו, בהכרח הוא דן בעיקר בקורא בן ימינו ובדרכים שבהם קורא זה נפעל מן היצירה. והקורא בן ימינו נוח לו בלשון זו מבשאר לשונות שהזכרנו.

בלשונות (מורבילי, או פאקין ראבליס או פעטיט וועראל) ורבים חללים הפילה, ועצור-מים כל הרוגיה, ואף אם תשלחנו חפשי מע-מה, והיתה לו נפשו; אם היו ממינים הרעים ח"ו, עוד ישאירו אחריהם רשומים מרים, נצ-רבו כל פנים קבצו פארור, משחת מאיש מר-אהו, ותארו מבני אדם, ולפעמים גם אור פניו יפילון בעורת או תבלול בעינו, וכדומה, ואין להאריך בדופי חולי המפורסם אשר נתן אל-הים לבני אדם לענות בו".

וכבר כאן, ואפילו אין כל ספק שלשון המש-כילים' כאן — והדוגמה דוגמה נאה ל'מליצה' — אתה מוצא נתני לשונות אחרות: רשומים, חי-מדבר, אוקאליסטיין, ח"ו, וכיו"ב.

בסעיף השני של המאמר, בלי גישור כלל, פו-תח הכותב ומרצה את עניינו בלשון פשוטה, בהי-רה ונוחה למדי, ואפילו אין היא 'סינתטית' ממש, לפי שנראים בה היטב סימני הלשונות האחרות, אין ספק שהיא ממין הלשון הרביעית:

"ועתה כחמלת ה' על ברואיו נתן בלב רופאי זמן שהמציאו לזה רפואה כוללת, כמעט מחו-סרת סכנה, והתפארו שמששים אלף מתו חמ-שה מב"א. ואופן מלאכת רפואה זו היא ע"י שמביאים בתחלה החולי על האדם ע"י דם או לחה מבועת מורבילי הנ"ל שנתישבה, או שטובלין בו חוט או ספוג, ועושים חבורה קט-נה מאוד, כמעט שלא נרגש בעור הבשר אדם המוכן לקבל הרפואה ובחבורתם נרפא לו, שאחרי כן שמים מלחה ההיא או החוט והספוג על חבורה קטנה הנ"ל, ועי"ז מנשאים החולי בקל על אותו האדם, ומקבל הרפואה בקל בלי שום נזק לדבריהם, ויש שמערבים מלחה הנ"ל באיזה משקה ונותנים לעלול לשתות ופועלים בו כנ"ל".

אחר הוא שואל את השאלה שבכותרת:

"ואנחנו עם ה' אלה ההולכים בדרך כבושה, שכבשוהו שלמים וכן רבים מזקני אומתינו הנ"ל, ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, שאל ישאלו: אם נשתמש בתרופת תעלה זאת שיש

כך — בלעזים למדוהו, ולא נמצאו להם בו דפור-סים שבעברית.

כשהיו הדברים ספרות יפה הלכו אצל לשון המקרא ועשו את לשונם שיבוצים שיבוצים. הט-עמים לכך רבים, וכבר נחקרו הדברים והם ארו-כים¹⁷. פחותים שבהם נהגו כך אף בשעה שלא היו הדברים ספרות יפה, לפי שקיבלו עליהם לשון בלא להבחין בה אם היא יפה ומכוונת לענ-ייניהם או לא. אפילו משובחים שבהם, שכתבו בל-שון הסינתטית בדברי העיון, נהגו כך במכתביהם, בפתח דבר ובסיומו וכיו"ב¹⁸.

פעמים קטעים שונים — שכך הם נראים: קט-עים ולא חלקי הדבר השלם — שכל אחד מהם לשונו שונה משל חברו, מצויים זה ליד זה במאמר אחד, והקורא עובר מן האחד לחברו כמי שטובל ברותחים ועובר וטובל בצוננים וחוזר חלילה. המובהקת שבדוגמות לשימוש זה נמצאה לי במאמרו של משה בר מנחם — "עלה תרופה", ש-במדור ה'מכתבים' של 'המאסף' לשתי התקופות האחרונות משנת התקמ"ה, ע' ה', "והוא שאלה ותשובה בענין תרופת האינאקולאציה". המא-מר פותח בתרועת מחמאה לקורא והיא כתובה ב'לשון המשכילים' המזכירה פתיחות של אגרות קדומות:

"שאו שערים המצוינים בהלכה, ראשיכם ל-שבטיכם, ויבאו פתחי נדיבים עם מחוקקים במשענתם משען לחם ומשען מים, שאלה קט-נה עולה מכף איש עני בדעת תורה..."

והכותב ממשיך והולך בלשון זו ומעמיד את נושא המאמר:

"...ודעתו נוטה על תרופת תעלה אשר יכינו ואשר יביאו החכמים הרופאים נקראים (אוק-אליסטיין) לצרעת ממארת נושכת בעור הבשר; והיא כמעט מצודה פרוסה על כל חי מדבר, תמשוך כל אדם בחכה ולא תשא פנים לזקן, ולנער לא תחון, היא חולי הטחורים הנקרא

¹⁷ ראה, דרך משל, קלוזנר, שם, ע' 162; הלקין, שם, ע' 12.

¹⁸ ראה, דרך משל, מאמרו של סטנוב ב'המאסף', תקמ"ד, ע' נ"ג, והחומר שבדוגמה המובאת להלן.

"ה"כד ה"ק שבתלמידים, קצר העשתונות ושבע יגונות, הכותב בידיים רפות, וכצפרים עפות, כן יגן ה' צבאות, ויעשה עמנו לטובה אות...". כל אלה במאמר אחד ויחיד.

בדרך כלל דרגות שונות של עירוב יש כאן, שהנמוכה שבהן שעטנו והגבוהה — סינתיוזה. פעמים מתערבות הלשונות זו בזו, עד ששוב אין לדבר על לשונות נבדלות באותו מאמר, אבל אינן מגיעות לידי סינתיוזה, אלא צבעיהן מיטשטשים ומכתימים זה את זה, מעשה תערובת ולא מעשה תרכובת.¹⁹

נראה שרק בשעה שהדברים היו נתונים בתחום נושא שלא היה ממין אף אחת משדות אלו, והכותבים לא הגיעו בדרך הטבע לשימוש לשונה של אותה שדה, הנקובות במקורותיה, ובעיקר כשהיו דנים בבעיות הזמן שעיקרן המעשה ולא הדיון המופשט בלבד, דרך משל בענייני החינוך שהם דבר גדול בכתיבתם, אותה שעה עשו שימוש בלשון הסינתטית.

המסקנה המתבקשת מן הדברים: לצרכיהם המיוחדים נתבקשה להם למשכילים לשון מיוחדת. בדברים שיש להם קדימה בספרותנו, בדרך הטבע ובלא ייחוד המחשבה הלכו ושאלו להם את לשונותיהם של מי שכבר עשו באותם דברים; בדברים שאין להם קדימה בספרותנו הלכו אצל הלשון ה"כללית", שהשתמשו בה לפנייהם מחברי רים שונים באיטליה ואף באירופה המזרחית; נאבקו עם מלאכס וניסו בעירוב הלשונות שבה, ומי שניצח כתב בלשון סינתטית, שקצתה ירושת העבר.²⁰ וקצתה עיבוד ומיזוג וליטוש של יסודות שונים שבלשונות השונות.

לשון זו נתבקשה להם לדברים הצריכים אמירה פשוטה וישרה ובהירה, שאין עימה הקונוטציות, זכרי הדברים הרבים, שבכל אחת מן הלשוניות הנבדלות האחרות, לפי שזכרי דברים אלה, בשעה שאינם מכוונים לרושם הדרוש, מעכבים

בו לפי הנראה סכנה קצת, כדי לסלק עיניו סכנה הבאה לשעתו, אם נחדל?" ומצטעצע מעט בלשון שקצתה 'משכילית' וקצתה רבנית וקצתה סינתטית:

"ולבקשת החברים אשר הלא צוני רגע אדבר הנראה לפע"ד איזה דרך ישכון אור, לבא פתחי שערי צדק, לאסור או להתיר. וזה החולי בע"ה: ידיעת החכם ובקיאיות הרופא אמנם תהיה חזקה או רפה לפי בחינת החומר, ר"ל שידיעת החכם לחקור איזה דבר שיוזמן, הח"כס כל עוד שיבין חומר ועצמות הדבר אשר אליו הוא נושא את נפשו, לבוא עד תכונתו, והרופא חומר וצורת החולי שישתדל לרפא, הוא יותר קל להשגת חפצו, לכן מן הראוי לחקור מקודם מאיזה סבה נתחייב זה החולי, אולי עי"ז נקבל תועלת, שלא נכשל בדברינו על ענין השאלה שאנו עוסקים בביאורו".

ואתה מוצא בה בלשון זו שימושי לשון תיבורנית מובהקים. ופתאום, אחרי שהוא מביא מספרו של הרופא האיטלקי צהלון 'אוצר החיים' ומדברי הרמב"ם ומן הגמרא, שוב בלא שירמוז רמז כל שהוא להכין את הקורא, הוא צולל אל תוך דיון של הלכה בלשון רבנית שחציה ארמית ורובה דפוסים של משא-ומתן, והיא כספר החתום למי שאינו תלמיד-חכם:

"ומשמע פשוט דאמרינן בספק סכנת' מ"מ, אפילו במקום שאין ריעות כהיא דמים מגורין, וזה שטרח אביי דלא סלקא אדעת' טעם החלוק בין ר"הר לר"הי, להביא ראי' לסתור קושיות רב, שהקשה מאי שנא מההיא דמים מגולין, ולא הסתפק מברייתא גופא באותו ענין יין מצפור המנקר בתאנה, דלשם אין חלוק, ואסור מ"מ, רק דשם הנקב הוא לפנינו והוא ריעותא וניחא ל' דגם באיסורא הדין כך, כדאמרינן אע"ג דאיתילד ב' ריעותא, וא"כ אין ראייה מספק טומאה בר"הר, דאיירי באין שם ריעותא...".

מכאן ואילך שוב מתערבות הלשונות, עד שהכותב מסיים בפרוזה חרוזה על דרך הנהוג בימי הביניים:

¹⁹ כדוגמת הקטע הפותח במלים "ולבקשת החברים וגו'".
²⁰ ראה הערה 12.

בר הלשון הסינתטית החדשה²¹, גלגול נוסף במ-
ערכת גלגוליה של הלשון²².

שנעשו בלשונות אחרות כמחצית המאה או רבע המי-
אה לפני כן, שבפרוזה היפה נשתדלו הסופרים להיפי-
טר מהקונוטציות ולשמור בידם את הדנוטציות. (ראה
דברי F. W. Bateson בספרו English Poetry and the English Language, 1934, p. 98, אלא שה-
ללו ניסו לעשות זאת בספרות היפה, שבספרות העיון
כבר היו הדברים מצויים ורגילים מאות שנים לפני כן.
ואילו בספרותנו, שלא היתה בה בעת ההיא ספרות
עיון חילונית, היה עליהם לפתוח בדברי העיון ולפרו-
זו הסיפורית לא הגיעו אלא במאתו שלנו).
²² לשון סינתטית זו היא לשונו של נ"ה וייזל בדברי
שלום ואמת, ובידו עלו, על פי רוב, הקצעת הדברים
ולישושם והאחזתם זה בזה יפה יותר משעלו בידי
אחרים.

את הקישור שבין הכותב ובין הקורא ומעוותים
אותו.

כיצד העמידו לשון זו? נראה שמלבד ירושה זו
שירשו ממי שכתבו בלשון דומה לזו לפנייהם,
לא היה להם אלא שיקלפו מן הלשונות האחרות
את שימושי הלשון שאינם דרושים להם או שאי-
נם יפים לדברים ויניחו בידם את היפה לעניי-
נם, ויקציעו את הדברים וילטשום ויאחזום זה
בזה. כך נולדה מתוך הלשון הסינתטית של הע-

²¹ דרכה של הספרות העברית החדשה שהיא מפגרת אחרי
שאר ספרויות שבעולם כמעט בכל דבר, ומה שנעשה
בספרויות שבעולם לפני שנים הרבה נעשה בספרותנו
היום. אף כאן נראה שאין הדברים אלא כמין הדברים